

ČUTANJE NIJE ZLATO

Primitivizam, koji se javlja u najrazličitijim oblicima, sa uvek manje ili više jasno pokazanom duhovnom bedom, opasnost je koju donose u savremenu makedonsku književnost njeni saputnici. Makedonska literatura trebalo je da preskочи dug period ustvari nadje stvaralačku klimu tek posle oslobodjenja. Jedna osećana praznina, osobito između dva rata, nije se mogla popuniti sa nekim imena koja su postojala, a od kojih neka i danas stvaraju. Bez obzira da li su to bile izrazite ličnosti, kao što je Kočo Racin, ili se radilo o pojavama koje ne označavaju veći literarni datum, sve je to bilo premlato, sve to nije moglo, iz razumljivih političkih razloga, u to vreme da nadje dublji koren. I neke pojave, nažalost, danas možemo tretirati samo kao kulturno-istorijski događaj.

Zato nije ni čudo što su u savremenoj makedonskoj književnosti jednako prisutna nastojanja koja su divergentna po shvatanju literature. Pored jednog teksta koji po tretmanu, tematici i stilskom oblikovanju anticipira nastojanja savremene književnosti, naći ćemo autore koji se nadovezuju na jednog sakupljača narodnih priča kao što je Marko Cepenkov, na ličnost koja nije samo preporučivala, već i sama pričala.

Rekli smo: — primitivizam, kako ga definisati, kakav kriterij odrediti prilikom njegovog identifikovanja? Navedimo, za sada, reči jednog poznatog pisca iz Skoplja, izgovorene velikom jednog literarnog susreta sa publikom: „Kad neki domaćin izdaje na pijacu, između ostalog kupi i sir, jer to voli da jede i to mu prija. Ali za veći deo našeg naroda, onih seljaka i radnika sa malo grubljim stomacima, dobra je i urda; oni vole urdu i ništa ne škodi njihovim stomacima kad je jedu, svejedno što to nije sir, kvalitetni, ali i skuplji, nedostupniji većini... Moja su književnost i jednostavno napisane i narod ih čita...”

Tako je ova, na prvi pogled bezazlena misao, izrečena na jednom susretu, počela da biva argument čitave jedne „književne” prakse. Zar je ona samo duhovita? Poznata parola „knjige za narod”, protiv koje u osnovi nemamo ništa, dobila je ovako ilustrativan argument što iznad svega govori o jednom stavu, prema književnom stvaralaštvu koji nema nikakve veze sa literaturom. Jer danas se ustvari i ne postavlja pitanje koja je knjiga za narod, a koja nije, govori se o umetnosti i hohštapleraju. Danas je gotovo neukusno isticati neke knjige kao bliže narodu i to u smislu njihove estetske, literarne nosivosti, kao fakat koji ukazuje na to šta je lepo a šta nije.

Ali, eto, izgleda da uvek nije tako, bar za neke pisce koji navlače odore branilaca jedne književne prakse koja se ni izdaleka ne može okvalifikovati kao ozbiljna, umetnički zrela, estetski napredna. Jer kada su se neki u Skoplju pobunili protiv „modernizma” a u ime „realizma”, bilo ih je mnogo koji su se protivili književnosti koja je po svojim formalnim i suštinskim odlikama bila realistička, ali nije bila „za narod”, dakle modernistička. U stvari tada su najviše podizali glas protiv ozbiljno pisane književnosti baš oni koji su je shvatali i pravili iz ugla primitivističkog gledanja na književno stvaralaštvo. Ono: pričam ti priču u najbukvalnijem smislu, sa naglašenim „povezivanjem” sa „narodnom tematikom”, seoskim motivima, pseudosocijalnim sližama i td. — karakteriše interesovanja tih autora, a rezultati govore o njihovoj plitkosti i naivnosti.

Da se razumemo: u Makedoniji borba između „modernizma” i „realizma” daleko više je bila borba između pravog književnog

stvaranja i primitivnog gledanja na književnost i njenu ulogu. Jer su neki književnici u ime „realizma” i povezivanja sa realističkom tradicijom u literaturi išli toliko daleko da su se ustvari nadovezivali na tradiciju literarnog stvaranja koja je i u vreme suverene vladavine realizma bila ocenjena kao „romantično — seljačka”, „idilična”, kao recidiv romantizma. I kod onih autora koji su imali pretenzija da budu savremeni i po tematici i po stilističkom kazivanju, često se, ustvari, radilo o skrivanju osnovnog, u svakom slučaju nerealističkog shvatanja života, stvarnosti, literarne materije, o nepoznavanju savremenih tokova života i književnosti. Usvojili su oni metod „savremenosti” pisanja samo sa formalne strane, ne udružujući se sa i bez moći da to učine) u teškoće koje iskršavaju prilikom oblikovanja životne i literarne materije.

U onom prvom naletu novog, „formalističkog”, „dekadentnog” i takvi pisci bili su zbunjeni, preplašeni i revolti protiv tog talasa bio je spontan, dakle „savim iskren: „Šta će nama sve to, ta moderna umetnost je samo prazno bulaznjenje...” Hemingvej je bio baš, isto koliko i Fokner, za Kafkin „Proces” postojale su samo reči sprdnje, o Oskar Daviču reči nipodaštavanja. Posle nekoliko godina primećujemo čudnu metamorfozu: počeli su ti isti pisci da plivaju po teškim vodama, ne smejući i ne mogući da zarone unutra. Počeli su da „istražuju”, jer, konačno, to umetnost traži, to je karakteristično za umetnike. Razumljivo — i dalje su bili protiv „modernizma”, a za „realizam”, odricali su se onoga što su hteli da postignu. Počeo je kod njih proces „menjanja” na koji neki kritičari gledaju kao na proces sazrevanja. Ali — to nije tako: vreme, taj talas „dekadentnog” zahvatio je i njih, i oni su čuli, iako nisu dovoljno razumevali, melodiju novog govora književnosti. Počeli su je podražavati i našli se u položaju savremenih šlagerista — da pevaju melodiju bez sadržine, stvarne, ljudske i umetničke.

I tako se dogodilo (a događja se još uvek, i danas, ponekad) da govore kako je „modernizam igrarija praznih reči”, i ne primećuju da su baš u njihovim tekstovima prisutni: igrarija reči bez dubljeg značenja, uprosćene metafore i poredjenja bez ikakvog smisla a što je najgore — bez poetskog smisla.

Kako ustvari izgleda književnost koja čak nema ni formalne oznake primitivizma, kao što ih, na primer, imaju neke knjige koje, pošto nose u sebi folklorničko-regionalne teme, i ne mogu biti oslobodjene plitkosti? Već smo rekli, postoje knjige obojene „savremenosti” i tematski i stilistički, koje i pored toga odaju čudnu lakomislenost svojih autora da se od čitaoca može sakriti plitak. Metafore su kod njih ponekad sasvim „moderne”, oni „tragaju” po transnavima koja bi trebalo da budu nepoznata, rvu se za nekim, možda i stvarnim problemima današnjeg čoveka; no i pored svega ostaje utisak da to čine s jako naglašenom tendencijom kako bi postalo uočljivo, zaboravljajući valjda da je umetnosti svojstveno da izbegava svako preglasno opijanje samom sobom, aktom pisanja koji u krajnjem rezultatu donosi više slavu nego umetnost.

I baš kada govorimo o primitivizmu, izgleda da ga nikad ne bi trebalo tumačiti samo kao proizvod jednog smušenog, naivno-besmislenog gledanja na umetnost, nego i kao proizvod jedne određene psihologije isticanja samoga sebe, bez mogućnosti da se sopstvena ličnost uguši, i bez želje da se sve podredi stvaralačkom činu i zahteva da on ne bude pre svega izraz nastojanja da se pokaže neobičnost jedne misli ili jedne forme. A kako drukčije i možemo protumačiti činjenicu da

se kod tih autora u njihovim tekstovima reč i blagoljubljivo nameću sami, bez nekog dubljeg značenja, da se kod njih sve okreće oko večitih tema bez sagledavanja nove nosivosti koju one imaju, da je kod njih stalno prisutna neka teatralnost i melodramatičnost koja i ozbiljnu situaciju čini smešnom ili — tužnom.

Svakako da par ovakvih slučajeva nije ko za kakav problem koji bi trebalo prenaplašavati. Savremena makedonska književnost imala je, a i danas ima, puno radosnih trenutaka, u njoj sve više sazrevali i rastu nastojanja koja garantuju pun i plodan razvitak i njoj a i pojedinim autorima, izgleda da je daleko važniji problem pojava podržavanja ili prećudkivanja tih primitivno-„realističkih” tendencija od jednog dela kritike, koja čak ponekad ima hrabrosti da ustvrdi da je to realizam i stvama odbrana od „modernizma”, da je to književnost koja je potrebna našem narodu. Ne govorimo o potrebi, i o mogućnostima da takav vid literature nadje svoje, čak i mnogobrojne čitaoce. Daleko je značajnije da kritika odredi stvarno mesto takvim tendencijama i da ih nazove pravim imenom.

Možda je vreme sukoba „realizma”, „modernizma” prošlo; tako se bar govori. Ali ne može se drukčije shvatiti pojava sve većeg broja takvih pisanija, nego kao inertnost od ne tako davno prošlog taboračenja kada je bio potreban svaki glas, a najviše neartikulisani, kako bi se nadikalno ona druga strana. Svrstavati te ličnosti u redove vojnika „realizma”, ili „modernizma”, jalova je rabota i daleka od svakog principijelnog stanovišta. Kada se danas ukazuje na budućnost i ozbiljnost koju ona nameće svakom piscu, zar to ujedno nije i opomena da se pronadje način odbrane od veće ponlave primitivizma (makar on bio odeven i u savremeno ruho) koji cureći kroz mahu rupu otvara sve veću brešu?

Kritika, „ta naša nasušna” — kako je nedavno rekao jedan mladi pisac — trebalo bi već jednom da prestane da skuplja mrtve duše. Trebalo bi, uzimajući baš u obzir istorijske svake pojave, kao i njen literarni karakter, da pronadje svoje pravo mesto. U svakom slučaju malo veća kritičnost nikad neće nametati toliko nepravdi književnosti, kao što to može da učini i najmanja nekritičnost.

Isidor KOLEV

ŠVEDSKI PESNICI (I)

lasse söderberg
(roj. 1931)

DUBOREZ ZA EVELYNE

Konj i sjena,
konj i sjena, moja gospodjice,
okrećeno srce u nemogućem tijelu,
stari konj što vuče tešku sjenu.

Čujte! More je moćna sjenica,
rijetka glazba riba i telefonije.
More je limunovo drvo sa ljudim pticama.
Pokatkad se vidi gdje ostrvo popije brod,
pokatkad se vidi gdje sunce proguta orla
i gdje djevojka šeta između crkve i smokvina drveta.

Konj i sjena,
konj i sjena, moja gospodjice,
i sumrak boje lubenice
koji svladava naše oči, naše umorne oči.
Vidjeli smo gradove, gradove, gradove!
Stari konj sanja s divje hiljade očnih kapaka
pod šapatavim točkom.
Pokatkad prestane konj da bude sjena, moja gospodjice,
pokatkad prestane sjena da bude konj.

hans björkegren
(roj. 1933)

CLUB - 33

Postoji granica tmini.
Postoji svitanje za one koji krvareći čekaju
tešku noć.
Jednom se kapuljača straha navukla preko mog lica.
Kraj moje sljepoočnice
ostrila je oluja svoje nečuveno sjećivo.
Kako da bude moguće
izbjevati gvozdeno oružje
kada smo u noći rođenja
vidjeli svetlove prostreljene iz bakarnog luka.
U zaborav odnosi sada svijetli vjetar
mladost doba, rođismo se
u snijegu, sljepi od snijega, strogi
januar bježe naša mati: kukasti pauci
marširahu preko naše bijele jastučnice,
našeg bijelog očnog kapka.
Kod tog prozora... Ovdje
u posvijelom svijetlu što se prosipa
kroz nekoliko razderanih oblaka.
Okrutna igra svitanja s polupanim prozorima,
prahom što se vitla s talasa na talas.
Vjetar.

Razoreni mostovi

i život.

Neko priča u tišini
o svemu što je otišlo da se nikad ne vrati.

ingemar gustafson
(roj. 1928)

ZATOČEN

Čijeli svoj život stanovao sam i živio u kokosovom orahu.
Bilo je tjesno i tamno.
Pogotovo izjutra kad bih se brioao.
Ali me je najviše mučilo to što mi je nedostajala mogućnost
da dodjem u dodir s vanjskim svijetom. Ako neko slučajno
ne bi našao kokosov orah i razbio ga, tada bih ja bio osuđen
da cijeli život provedem unutra u orahu i možda također da
tu i umrem.
Umro sam unutra u kokosovom orahu.
Nekoliko godina nakon moje smrti nadje čovjek kokosov
orah, stucca ga i unutra nadje moj sasušeni kostur.
„Kakva nesreća!”, reče čovjek.
„Da smo ga samo ranije na 'li...”
„Tada bismo ga možda mogli izbaviti.”
„Možda ih ima više zatočenih...”
„Koje možemo izbaviti.”
Reče čovjek i počeo čekićem razbijati svaki kokosov orah
unutar doseg.
Uzalud! Besmisleno! Protračeno vrijeme!
Čovjek koji stanuje i živi u kokosovom orahu!
Takav da se sretno jedan među milionima!
Ali ja imam zeta, koji i dalje stanuje i živi u jednom žiru.

Sa švedskog preveo Tomislav LADAN

Malu panoramu švedske poezije mlađe generacije švedskih pesnika, u prevodu Tomislava Ladana, objavujemo zahvaljujući Božidaru Timotijeviću koji je nedavno boravio u Švedskoj.
Publikovanje ovih pesama jedan je od vidova sve tešnje saradnje između švedskih (i ne samo švedskih) i jugoslovenskih mladih pisaca.